

GERHARD MÜLLER
Lipsk

CELE I WYNIKI DWUDZIESTU LAT POLITYKI ROLNEJ EWG

Dnia 25 marca 1957 r. przedstawiciele rządów RFN, Francji, Włoch i krajów Beneluksu podpisali w Rzymie traktat o utworzeniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG), który wszedł w życie dnia 1 stycznia 1958 r. Od tego czasu upłynęło 20 lat i wobec tego nasuwa się pytanie, do jakich wyników gospodarczych i politycznych doprowadziła EWG.

Niniejszy referat ma odpowiedzieć na to pytanie w odniesieniu do rolnictwa.

W dzisiejszej EWG dziewięciu krajów (oprócz sześciu członków-założycieli także W. Brytania, Dania i Irlandia) żyje 260 mln ludzi, Wspólnota obejmuje 94 mln ha gruntów rolnych, 25,4 mln gospodarstw rolnych, przeciętna wielkość gospodarstwa rolnego zamyka się w granicach 16,3 ha, a udział EWG w światowym handlu płodami rolnymi wynosi 33⁰/₀¹.

Polityka rolna grała decydującą rolę we wszystkich fazach rozwoju EWG. Była „pilotem” integracji, a nierzadko także powodem ostrych sporów między krajami członkowskimi.

W referacie niniejszym zamierzamy podjąć próbę uwypuklenia sprzecznych ze sobą procesów w niektórych ważnych sektorach wspólnego rynku rolnego. Chcemy przy tym skonfrontować cele, do jakich zmierza polityka rolna EWG, z osiągniętymi przez nią wynikami.

Po wstępie, ujmującym zasadnicze rezultaty dwudziestu lat polityki rolnej EWG, dokonamy konfrontacji celów i wyników w trzech kompleksach problemów:

- zabezpieczenie stabilności rynków rolnych i kapitalistyczne kryzysy rolne,
- ustanowienie jednolitego poziomu cen agrarnych i kapitalistyczny kryzys walutowy,
- zabezpieczenie egzystencji rodzinnych gospodarstw chłopskich i procesy prowadzące do upadku gospodarczego pracujących rolników.

1. NAJWAŻNIEJSZE WYNIKI DWUDZIESTOLETNIJ POLITYKI ROLNEJ EWG

Cele polityki rolnej EWG zostały ustalone w „traktacie o utworzeniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej”² (część II, artykuły 38 - 47). Zostały one następnie uzupełnione i sprecyzowane postanowieniami konferencji

¹ „Mitteilungen zur gemeinsamen Agrarpolitik” nr 3/1975, s. 9, Brüssel.

² *Deutscher Bundestag. 2. Wahlperiode. Drucksache 3440. Bonn dnia 4 V 1957, ss. 6 - 36.*

rolnej sześciu krajów członkowskich, która odbyła się w Stresa w lipcu 1958 r.³. Szczególny nacisk, jako na najważniejsze cele, położono na:

- podniesienie efektywności rolnictwa (art. 39, 1a),
- podniesienie dochodu ludności rolniczej liczonego na jedną osobę (art. 39, 1b),
- stabilizację rynków rolnych (art. 39, 1c),
- zaopatrzenie ludności w produkty rolne (art. 39 1d) po odpowiednich cenach (art. 39 1e).

Cała polityka rolna EWG winna być skierowana — jak to specjalnie podkreślano w Stresa — na zabezpieczenie egzystencji „chłopskich gospodarstw rolnych”. Podłożem utworzenia wspólnego rynku rolnego — jak i EWG w ogólności — jest obiektywna prawidłowość internacjonalizacji życia gospodarczego, określana jednak w znacznym stopniu przez kapitalistyczne stosunki produkcyjne z ich sprzecznościami. Ogólne sprzeczności związane z utworzeniem EWG musiały wystąpić również w rolnictwie, gdzie zaznaczył się ponadto wpływ szeregu dodatkowych czynników. I tak, odmienna sytuacja rolnictwa w poszczególnych krajach EWG co do struktury agrarnej, dotychczasowej polityki rolnej, warunków naturalnych, tradycji itp. doprowadziła do głębokich sprzeczności interesów przy tworzeniu wspólnego rynku rolnego i forsowaniu wspólnej polityki rolnej. Konflikty interesów istniały nie tylko między krajami, ale także między różnymi grupami społecznymi wewnątrz sektora rolnictwa poszczególnych krajów.

Ogólnie można powiedzieć, że sprzeczności kapitalistyczne wewnątrz poszczególnych krajów przeniesione zostały na platformę EWG oraz że przybrały wskutek tego na sile zasadnicze przeciwieństwa między kapitałem monopolistycznym a rolnikami. Utworzenie EWG służy przede wszystkim monopolom i kapitalistom przemysłowym, podczas gdy sytuacja gospodarcza rolników w ich walce o egzystencję stała się cięższa.

Decyzja o integracji rolnej w ogóle, a w szczególności pewne posunięcia w zakresie polityki rolnej nie wynikają z problematyki rolniczej, lecz z celów ogólnych procesu integracyjnego i są określane gospodarczymi i politycznymi interesami kapitału monopolistycznego⁴.

Ze względu na głębię tych konfliktów tworzenie wspólnego rynku rolnego i jednolitej polityki rolnej mogło następować tylko stopniowo (art. 39 2b):

- od 1958 do 1962 r. zniesienie ilościowych i czasowych ograniczeń handlowych między sześcioma krajami i ograniczenie ceł rolnych;

³ „Mitteilungen der deutschen Landwirtschaftsgesellschaft” zeszyt 32/1958, i n., Frankfurt a. M.

⁴ H. J. Tauscher, *Der EWG Agrarmarkt im Westeuropäischen Integrationsprozess*. Dissertation A. Berlin 1976, s. XXXVIII.

- od 1962 do 1966 r. wprowadzenie wspólnych regulaminów rynkowych dla najważniejszych produktów rolnych;
- od 1966 do 1968 r. wprowadzenie wspólnego poziomu cen rolnych, zwłaszcza jednolitych cen zboża;
- od 1969 r. wspólne finansowanie rolnictwa z budżetu EWG.

Z wybuchem kapitalistycznego kryzysu walutowego w 1971 r. i wskutek odmiennych konsekwencji, jakie wywołał w poszczególnych krajach EWG, wspólny rynek rolny rozdzielił się w latach następnych, a w integracji rolnictwa nastąpił poważny regres. Podczas gdy w latach sześćdziesiątych przeważały w integracji rolnej tendencje dośrodkowe, w latach siedemdziesiątych zapanowały raczej tendencje odśrodkowe⁵.

Utworzenie wspólnego rynku rolnego w latach sześćdziesiątych przyniosło — mimo głębokich przeciwieństw w rolnictwie poszczególnych krajów, a także pomiędzy sześcioma, a później dziewięcioma krajami — szereg gospodarczych efektów. I tak, znacznie wzrósł handel rolny między krajami EWG, zapewnione zostało zaopatrzenie ludności w produkty rolne, których ceny wzrastały wolniej niż ogólny poziom cen w EWG. Rezultaty te osiągnięto jednak przy pomocy niezwykle wysokich nakładów pieniężnych i przy ostrych kontrowersjach między krajami członkowskimi. Koszty finansowe wspólnej polityki rolnej bardzo znacznie wzrosły. Budżet rolny stanowi największą część wspólnego budżetu EWG, a udział budżetu w finansowaniu rolnictwa stale wzrasta. W 1976 r. EWG wydała 17 mld jednostek rachunkowych (j.r.)⁶ na potrzeby wspólnej polityki rolnej, tj. o 6 mld j.r. więcej niż wynosiły łącznie narodowe wydatki na rolnictwo⁷. Wysokim nakładom finansowym odpowiadają też wydatki personalne. I tak, jedna trzecia 6000 (w przybliżeniu) pracowników władz EWG w Brukseli czynna jest w sektorze rolnym⁸.

Ze względu na osiągnięte wyniki często nazywa się integrację rolną „pionierem europejskiej integracji”⁹ albo też jej „filarem”¹⁰. Ponieważ jednak w innych zakresach, a przede wszystkim w ogólnej polityce gospodarczej i w polityce walutowej nie notowano prawie postępów wskutek

⁵ Uwagi o obu tendencjach kapitalistycznej integracji patrz: M. M. Maksimowa, *Kapitalistische Integration*. Berlin 1975, s. 75.

⁶ W 1975 r. wartość j.r. wynosiła 3,66 DM, 5,55 f.sz., 625 lit., 0,417 f.ang.

⁷ *Die Lage der Landwirtschaft in der Gemeinschaft. Bericht 1976*. Brüssel—Luxemburg, styczeń 1977, 444 ss.

⁸ *Auswirkungen der Industrialisierung der Landwirtschaft in den Ländern Westeuropas*. Verlag Nauka, Moskau 1975, s. 159 (w języku rosyjskim).

⁹ *Arbeitsprogramm für die Agrarpolitik der Bundesregierung. (Agrarprogramm)*. „Agrar Europe” nr 26/1968, Sonderausgabe, s. 2-A, Bonn, Paris, London, Rom.

¹⁰ *Entschiessung des Europäischen Parlaments. Bilanz der gemeinsamen Agrarpolitik*. „Mitteilungen zur gemeinsamen Agrarpolitik” nr 1/1976, s. 2.

głębokich sprzeczności wewnątrz krajów członkowskich i między tymi krajami, integracja rolna już stosunkowo szybko uległa stagnacji, a nawet poniosła dotkliwe porażki.

Odmienne cele polityki rolnej poszczególnych krajów utrzymały w rzeczywistości większą wagę niż dyrektywy organów EWG obowiązujące całą Wspólnotę, tak że niektórzy burżuazyjni ekonomiści rolni nie bez racji mówili o „fikcji” wspólnego rynku rolnego¹¹.

Przede wszystkim Francja i Włochy, w ostatnich czasach także W. Brytania, raz po raz potrafiły przehorsować własną politykę rolną często sprzeczną z duchem i literą Traktatu Rzymskiego. Organy EWG nie były w stanie zatrzymać tego procesu, a tym mniej mogły opracowywać i przeprowadzać długoterminowe koncepcje polityki rolnej. Komitet spraw gospodarczych i socjalnych podkreślił, że w przedłożonym mu „bilansie wspólnej polityki rolnej” nie mógł znaleźć punktu wyjścia dla koncepcji polityki rolnej w przyszłych latach¹². Komisarz spraw rolnych EWG Lardinois (Holandia), zgłaszając w 1976 r. swoje ustąpienie ze stanowiska, uzasadnił je poważnymi wątpliwościami co do zdolności do życia wspólnej polityki rolnej¹³. Polityka rolna EWG znajduje się obecnie w głębokim kryzysie, którego przyczyny tkwią zarówno w sprzecznościach w ramach rolnictwa, jak też w następstwach ogólnego kryzysu systemu kapitalistycznego (kryzys walutowy, inflacja) i kryzysu światowej gospodarki kapitalistycznej z lat 1974 - 1975. Wspólna polityka rolna natknęła się na obiektywne granice wynikające ze sposobu działania ekonomicznych praw kapitalizmu.

2. ZABEZPIECZENIA STABILNOŚCI RYNKÓW ROLNYCH I KAPITALISTYCZNE KRYZYSY ROLNE

Jednym z głównych celów, jakie miała osiągnąć polityka rolna EWG, było zabezpieczenie stabilności rynków rolnych¹⁴, tj. zapewnienie trwałej równowagi między podażą a popytem na poszczególnych rynkach produktów rolnych, i przeciwdziałanie powstawaniu nadwyżek produkcyjnych. Tak więc polityka rolna EWG wytyczyła sobie cel, którego w kapitalistycznych warunkach produkcji osiągnąć nie można.

Na skutek szeregu szczególnych okoliczności prawa kapitalistycznej produkcji działają w rolnictwie w sposób specyficzny, przede wszystkim w postaci długotrwałych kryzysów rolnych. (Przypominam o kryzysie rol-

¹¹ F. Reich, *Wechselkursänderungen und EWG-Agrarmarkt*. „Deutsche Bauernkorrespondenz” z. 1/1972, Bonn, s. 4.

¹² „Mitteilungen zur gemeinsamen Agrarpolitik” nr 1/1976, s. 8.

¹³ „Baseler Nachrichten” z 13 IV 1976.

¹⁴ Traktat Rzymski, art. 39, 1c.

nictwa środkowoeuropejskiego w latach 1818 - 1830, o europejsko-amerykańskim kryzysie zbożowym w ostatniej ćwierci XIX wieku i o ogólnym kryzysie rolnym, który objął cały świat kapitalistyczny w latach 1921 - 1935.

Częściowe kryzysy w rolnictwie grały ważną rolę po II wojnie światowej i stały się główną postacią kryzysu rolnego doby współczesnej. Występują one w formie cyklów produkcyjnych i w postaci powstawania niesprzedajnych zapasów, skoncentrowanych w składach tzw. magazynów państwowych. Te częściowe kryzysy wpływały znacząco na dotychczasowy rozwój wspólnego rynku rolnego.

Obiektywne prawa ekonomiczne w rolnictwie kapitalistycznym uniemożliwiają istnienie stanu równowagi na rynkach rolnych. Przy tym organy EWG, jak też poszczególne rządy, mają do dyspozycji bogate instrumentarium państwowo-monopolistyczne, służące do wywierania wpływu na rozwój produkcji i zbytu produktów rolnych. Wprawdzie osiągnięto przy jego pomocy pewne efekty, nie można było jednak zapobiec częściowym kryzysom rolnym.

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych państwowo-monopolistyczna polityka rolna miała w zachodniej Europie prawie wyłącznie charakter polityki rynkowej i polityki cen, nie była jednak w pełni skuteczna, okazało się bowiem, że rolnicy inaczej reagują na środki polityki rynkowej i polityki cen niż kapitalistyczni producenci w innych gałęziach gospodarki. W burżuazyjnej ekonomii politycznej podkreśla się, że zachowanie się rolników odpowiada podręcznikowemu modelowi¹⁵ autonomicznego producenta, który wielość swojej produkcji reguluje według oczekiwanych cen, mimo że nie może — ze względu na małą siłę gospodarczą i mały udział rynkowy — wywierać na nie wpływu. Ponieważ rolnik, aby egzystować, zdany jest na dochody ze sprzedaży swoich towarów, usiłuje wyrównywać obniżkę cen przez powiększenie produkcji.

Państwowo-monopolistyczna polityka rolna nie rozwiązała tego problemu wpływającego z trudnych warunków egzystencji rolników w zachodniej Europie. Oficjalna polityka rolna musiała stwierdzić — po wieloletnich eksperymentach — że sterowanie za pomocą polityki cen sprzecznością między produkcją a rynkiem i zapobieganie powstawaniu nadwyżek rolnych nie jest możliwe. Dlatego w ramach polityki rolnej EWG zastosowano w drugiej połowie lat sześćdziesiątych, a przede wszystkim w latach siedemdziesiątych, nowe środki i metody państwowo-monopolistyczne, po których spodziewano się większych efektów. Oto one:

- ograniczenie potencjału produkcyjnego w rolnictwie;
- kontyngentowanie produkcji rolnej;

¹⁵ H. E. Ott, *Grundzüge der Preistheorie*. Göttingen 1968, s. 161.

- magazynowanie produktów rolnych przez organizacje państwowo-mopolistyczne;
- zwiększenie eksportu produktów rolnych;
- niszczenie produktów rolnych.

Ograniczanie potencjału produkcyjnego w rolnictwie stało się po II wojnie światowej jedną z najważniejszych metod zwalczania kryzysów rolnych. Najbardziej znaną z metod stosowanych poza EWG jest amerykańska metoda organiczania powierzchni upraw¹⁶.

Zwalczanie nowymi metodami sprzeczności między produkcją a rynkiem rozpoczęła komisja EWG z początkiem lat siedemdziesiątych stosując w gospodarstwie mleczarskim radykalny środek — ubój krów mlecznych. W toku tej akcji ubito 234 tys. krów, a 221 tys. przekwalifikowano do gospodarki opasowej¹⁷. Znaczna ich większość (65⁰/o) przypada na RFN.

Mimo wysokich nakładów finansowych na akcję uboju krów, rezultat jej był niewielki. Czasowo produkcja mleka spadła wprawdzie o 1⁰/o, ale podwyższył się udój mleka od jednej krowy, co przy znacznych, pozostałych jeszcze rezerwach produkcyjnych skompensowało w niedługim czasie straty wywołane ubojem. Okazało się więc, że osiągnięcie trwałych wyników tą metodą jest niemal niemożliwe.

Stopień samowystarczalności EWG w dziedzinie mleka wynosił w 1976 r. około 110⁰/o, masła około 115⁰/o, a odtłuszczonego mleka w proszku około 113⁰/o¹⁸.

„Góra masła” w EWG obniżyła się z 300 tys. ton w latach 1968 - 69 początkowo na 50 tys. ton, lecz w następnych latach znowu bardzo szybko wzrastała¹⁹. Komisja EWG przedłożyła w 1976 r. plan akcji zwalczania kryzysu w gospodarce mlecznej na lata 1977 - 1980, w którym przewidziano dalszą, systematyczną redukcję погоwia krów²⁰.

W latach 1974 i 1975 organy EWG wydały 14,5 mln j.r. premii za ubój krów²¹. Ponadto komisja EWG postanowiła od połowy 1977 r. płacić premię tym przedsiębiorstwom rolnym, które zobowiążą się przez 5 lat zad-

¹⁶ W. Schopen, *Flächenstilllegung in den USA. Berichte über Landwirtschaft*. Hamburg (Berlin Z.) 1971, s. 235. Tylko w latach 1961 - 1970 pozostawiano przeciętnie rocznie 56 mln akrów (22,4 mln ha) roli odłogiem, z czego około 70% stanowiły ziemie przeznaczone pod uprawę pszenicy i kukurydzy. Odłogowane ziemie stanowiły około 16,7% będącej w użytkowaniu ziemi ornej.

¹⁷ *Agrarbericht der Bundesregierung 1971 (Materialband)*. Deutscher Bundestag. 6. Wahlperiode. Drucksache VI/1800, s. 63.

¹⁸ *Agrarbericht der Bundesregierung 1977*. Deutscher Bundestag. 8. Wahlperiode. Drucksache 8/80, s. 65.

¹⁹ „Agra Europe” nr 21/1976: *Kurzmeldungen*, s. 2; „Süddeutsche Zeitung” z 30 V 1972.

²⁰ *Agrarbericht der Bundesregierung 1977*, jw., ss. 13, 66.

²¹ *Die Lage der Landwirtschaft in der Gemeinschaft. Bericht 1976*, jw., s. 443.

nego mleka nie wypuścić na rynek. Premia wynosi 75 - 90% ceny normalnej mleka w 1976 r.²²

Do podobnych celów zmierza akcja karczowania drzew owocowych sterowana przez instytucje państwowo-monopolistyczne. Dla regulowania sprzeczności między produkcją a rynkiem w gospodarce owocowej wypłaca się rolnikom zachodnioeuropejskim za karczowanie sadów owocowych (jabłka, gruszki i brzoskwinie) od szeregu lat wcale pokaźne premie²³. Komisja EWG postawiła do dyspozycji tylko w latach 1974 - 1975 na ten cel około 17 mln j.r.²⁴.

Chociaż ograniczanie zdolności produkcyjnej rolnictwa w trzech wymienionych tutaj formach (zmniejszanie powierzchni uprawy zbóż, ubój krów i karczowanie sadów) było ostrym środkiem, wpływającym bezpośrednio na rozmiary produkcji rolnej, osiągnięto za jego pomocą tylko niewielkie i doraźne efekty w postaci przywrócenia równowagi rynkowej między podażą a popytem.

Próby wpływania na sprzeczności między produkcją a rynkiem za pomocą kontyngentowania produktów rolnych są dotychczas ograniczone do niewielu gałęzi produkcji. Najwyraźniej widoczne są te próby sterowania w gospodarce cukrowej, gdzie organy EWG ustaliły na razie na lata 1975 - 1980 kontyngenty produkcyjne dla poszczególnych krajów, rządu tych krajów — dla poszczególnych cukrowni, a cukrownie — dla poszczególnych plantatorów buraka cukrowego. Taka rygorystyczna regulacja państwowo-monopolistyczna jest tylko dlatego możliwa, że istniały tutaj już tradycyjnie od dawna umowy dostawcze między cukrowniami i plantatorami, a wskutek faktycznie monopolistycznej pozycji cukrowni sprzedaż buraków na wolnym rynku możliwa jest tylko po niższych cenach.

Pewne obiektywne warunki dla kontyngentowania produkcji istnieją obok cukrownictwa — także w gospodarce mlecznej z uwagi na tradycyjne powiązania rolników z mleczarniami, w gospodarce drobiem przy pomocy tzw. funduszu stabilizacyjnego i w niektórych gałęziach gospodarki owocami i warzywami z uwagi na umowy między rolnikami a zakładami przetwórczymi.

Dalszą metodą łagodzenia dysproporcji między produkcją a popytem jest magazynowanie towarów przez instytucje państwowo-monopolistyczne, przy czym nadmiar wytworzonych produktów rolnych jest skupywany i magazynowany przez organy EWG, względnie instytucje państwowe lub półpaństwowe. Zmieniło to obraz kryzysu rolnego. Nadprodukcja nie

²² „Agra Europe” nr 21/1977: *Europenachrichten*, s. 5.

²³ *Die Agrarpolitik der EWG. Bericht der OECD*. Verlag Weltarchiv, Hamburg 1975, s. 86.

²⁴ *Die Lage der Landwirtschaft in der Gemeinschaft. Bericht 1976*, jw., s. 443.

ukazuje się już dzisiaj przede wszystkim jako zapas niesprzedanych towarów u producenta, lecz jako znaczne zapasy w składach państwowych i prywatnych. Finansowanie tych zapasów jest bardzo kosztowne, obciąża poważnie budżety poszczególnych krajów i tym samym płatników podatków.

Magazynowanie towarów przez instytucje państwowo-monopolistyczne odgrywa szczególnie ważną rolę w gospodarce mlecznej. W 1976 r. zapasy interwencyjne masła w EWG wynosiły 301 tys. ton, a zapasy mleka odtłuszczonego w proszku 1,2 mln ton²⁵. Ogólne koszty składowania produktów rolnych wyniosły w 1976 r. 1,1 mld j.r., z czego tylko na koszty składowania masła przypada 223,5 mln j.r.²⁶.

Zwiększanie eksportu do krajów trzecich jest kolejnym środkiem wyrównywania różnic między podażą a popytem produktów rolnych i w tym kierunku podejmuje się w EWG ogromne wysiłki. W latach 1968 - 1975 eksport produktów rolnych z EWG wzrósł z górą trzykrotnie (316^{0/0}), podczas gdy import tych artykułów — tylko nieco ponad dwukrotnie (213^{0/0})²⁷. Eksport produktów rolnych wciąż na nowo napotyka przeszkody, gdyż na rynku światowym właśnie przy artykułach będących w nadmiarze w EWG występują często trudności w zbyciu, a ponadto ceny na rynkach światowych są znacznie niższe od cen w krajach EWG. Jeżeli więc powiększenie eksportu produktów rolnych w ogóle jest możliwe, związane jest ono z dynamicznie rosnącymi kosztami finansowymi. Tylko w 1976 r. organy EWG wydały 1,6 mld j.r. na forsowanie eksportu produktów rolnych, a prawie połowa tej sumy wydana została na popieranie wywozu produktów mlecznych²⁸.

EWG usiłuje wywierać na kraje rozwijające się nacisk za pomocą eksportu produktów rolnych i subwencji żywnościowych. W postanowieniu Parlamentu Europejskiego z 17 czerwca 1975 r. czytamy, że „należy dążyć do stosowania w szerokim zakresie pomocy żywnościowej jako instrumentu polityki”²⁹. Okazuje się zatem, że produkcja środków żywności staje się w ostatnich czasach coraz ważniejszym narzędziem neokolonialnej polityki EWG. Do istoty kapitalizmu należą usiłowania częściowego i tymczasowego rozwiązania sprzeczności między produkcją a rynkiem nie tylko za pomocą mechanizmu cen, lecz także przez fizyczne niszczenie towarów. I tak, w czasie wielkiego kryzysu gospodarczego w latach 1929 - 1932 niszczone

²⁵ *Agrarbericht der Bundesregierung 1977 (Materialband). Deutscher Bundestag. 8. Wahlperiode. Drucksache 8/81, s. 190.*

²⁶ *Die Lage der Landwirtschaft in der Gemeinschaft. Bericht 1976, jw., ss. 428, 432.*

²⁷ *Jw., s. 227.*

²⁸ *Jw., s. 432.*

²⁹ *Postanowienia Parlamentu Europejskiego: Bilanz der gemeinsamen Agrarpolitik. „Mitteilungen zur gemeinsamen Agrarpolitik” nr 1/1976, s. 9.*

w krajach kapitalistycznych produkty rolne na wielką skalę³⁰. Na skutek zmiany stosunku sił na świecie, państwa kapitalistyczne miały po II wojnie światowej coraz mniej możliwości redukcji nadprodukcji środków żywności przez niszczenie. Na dorocznym zjeździe parlamentarzystów z krajów imperialistycznych we wrześniu 1950 r. w Dublinie żądano nawet w rezolucji, powziętej pod naciskiem opinii publicznej, by niszczenie środków żywności celem usunięcia ich nadmiaru było wzbraniane³¹.

Bezpośrednie niszczenie środków żywności odgrywa jednak w gospodarce owocami i jarzynami nadal ważną rolę. W 1976 r. np. zniszczono w krajach EWG łącznie 500 tys. ton jabłek³², a państwa te wydały w ostatnich dziesięciu latach łącznie 1 mld DM na niszczenie owoców³³.

Obok bezpośredniego niszczenia stosuje się wiele innych metod usuwania nadwyżek. I tak np. denaturuje się pszenicę (dodając do niej farby, olej rybny, pasze) i używa jej jako paszy. EWG płaci za to premie. Masło z chłodni przerabia się na paszę dla bydła, masło świeże na tańsze masło topione, wino destyluje się na spirytus przemysłowy.

W RFN tylko w latach 1973 - 1975 skażono 3,45 mln ton pszenicy³⁴. Ilość ta wystarczyłaby na zaopatrzenie w chleb 50 milionów ludzi w ciągu jednego roku. Dla złagodzenia kryzysu na rynku mlecznym, domieszano w EWG 400 tys. ton mleka w proszku do paszy dla bydła³⁵. W roku gospodarczym 1974 - 1975 przedestylowano 20 mln hl wina, aby zmniejszyć zapasy z nadprodukcji. Musiano na to wydać 660 mln DM z pieniędzy podatkowych³⁶.

Niemiecki Instytut Badań Gospodarczych (Berlin Zachodni) stwierdził, że na subwencje na przekształcenie owoców, mleka i zboża na paszę lub na inne środki zmniejszania nadwyżek wydano w EWG prawie pięciokrotnie więcej niż na pomoc żywnościową dla krajów rozwijających się³⁷.

Wielorakie metody państwowo-monopolistycznego sterowania rolnictwem dały szereg pozytywnych wyników i niewątpliwie częściowo i na ograniczony czas przyniosły odprężenie albo rozwiązanie sprzeczności w

³⁰ A. Kozlik, *Der Vergeudungskapitalismus*. Europa — Verlag, Wien, Frankfurt, Zürich, ss. 309 - 310.

³¹ K. Ritter, *Agrarwirtschaft und Agrarpolitik im Kapitalismus*. Erster Halbband. Deutscher Bauernverlag, Berlin 1955, s. 222.

³² „Unsere Zeit” z 28 VII 1977, Düsseldorf.

³³ „Das Landvolk Deutsche Bauernzeitung” z 1 XII 1975, Köln; „Frankfurter Rundschau” z 17 III 1976, Frankfurt a. M.

³⁴ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 13 XI 1973, Frankfurt a. M.

³⁵ *Agrarbericht der Bundesregierung 1977*, jw., s. 13.

³⁶ „Agra Europe” nr 18/1977: *Europasnachrichten*, s. 19.

³⁷ „Unsere Zeit” z 26 I 1976.

niektórych gałęziach gospodarki. Nie mogły jednak zasadniczo zmienić działania ekonomicznych praw kapitalistycznej reprodukcji i nie mogły zapobiec kapitalistycznym kryzysom rolnym.

Cele polityki rolnej EWG — stabilizacja rynków rolnych, równowaga między podażą a popytem — nie zostały osiągnięte w żadnym okresie dotychczasowej 20-letniej historii.

3: USTANOWIENIE JEDNOLITEGO POZIOMU CEN ROLNYCH I KAPITALISTYCZNY KRYZYS WALUTOWY

Realizacja wspólnej polityki rolnej wymaga m. in. wspólnej polityki rynkowej, a przede wszystkim jednolitego poziomu cen rolnych³⁸.

Różnice w wydajności pracy w rolnictwie i w jego strukturze oraz w zasadach i metodach polityki rolnej poszczególnych krajów sprawiły, że w czasie tworzenia EWG ceny produkcji rolnej w państwach członkowskich różniły się od siebie dosyć znacznie.

Funkcjonowanie wspólnego rynku rolnego, w którym zniesiono cła i inne ograniczenia, zakłada wyrównanie rozbieżnych cen produkcji rolnej. Ten jednolity poziom cen mógł się wytworzyć tylko w drodze ostrych konfliktów wewnątrz krajów EWG i pomiędzy nimi, gdyż w grę wchodziły tu twarde interesy ekonomiczne, wysokość dochodów czynnych zawodowo rolników, zyski kapitalistów rolnych i wpływy walutowe państwa. Szczególną rolę odegrały spory o poziom cen zboża, które w dużym stopniu określały w latach sześćdziesiątych politykę rolną EWG³⁹.

W latach 1962 - 1967 stopniowo ustalono regulaminy rynkowe na produkty rolne, a od roku 1967/1968 weszły w życie jednolite ceny produkcji dla większości wytworów. W stosunku do krajów trzecich zastosowano politykę protekcjonizmu rolnego, nakładając na import opłaty podnoszące jego stosunkowo niską cenę światową do poziomu cen EWG. Forma regulaminów rynkowych i polityki cen była odmienna dla różnych produktów. Dla największej części (zboże, cukier, mleko i mięso), stanowiącej 72% produkcji rolnej EWG, udziela się subwencji dla podtrzymania cen. Przy innych produktach (jaja, drób, kwiaty, wino, pewne rodzaje owoców i warzyw), stanowiących 25% produkcji rolnej, regulaminy rynkowe ograniczają się do ceł i innych restrykcji handlowych w stosunku do krajów trzecich. Dla małej części produktów rolnych, jak pszenica twarda, oliwa z oliwek, tytoń, konopie, len, ziarno siewne itp., płacono subwencje produkcyjne względnie ryczałtowe subwencje zależne od ilości lub obszaru upraw⁴⁰.

³⁸ Traktat Rzymski, art. 40.2 i 40.3.

³⁹ G. Müller, *Der Kampf um das Getreidepreisniveau in der EWG*. „Wirtschaftswissenschaft” z. 6/1960, ss. 876 - 888, Berlin.

⁴⁰ „Mitteilungen zur gemeinsamen Agrarpolitik” nr 3/1975, ss. 4 - 5.

Różne formy subwencji, płaconych z reguły tylko pewnym krajom, nie wpływają do kas producentów rolnych. Jak to podkreślił przewodniczący komisji parlamentarnej RFN do spraw wyżywienia, rolnictwa i leśnictwa, Schmidt-Gellersen, tylko około 10% tych środków dociera do rolników, ogromną ich większość otrzymują jednostki gospodarcze działające przed produkcją rolną lub po niej⁴¹, tzn. przede wszystkim monopole i kapitaliści przemysłu środków produkcji dla rolnictwa oraz przemysłu środków żywności⁴². Przy ustalaniu jednolitego poziomu cen rolnych, polityka EWG nie opierała się na wydajności pracy rolników, lecz brała za punkt wyjścia nowoczesne przedsiębiorstwo albo — jak to podkreślił komitet gospodarczy i socjalny EWG — „przedsiębiorstwo, którego struktura i sposób zarządzania zgodne są ze zdrowymi zasadami”⁴³. Zasada ustalania cen na poziomie wydajności pracy nowoczesnego, o „zdrowej strukturze” przedsiębiorstwa, co w tych warunkach może oznaczać tylko kapitalistyczne przedsiębiorstwa rolnicze, obejmuje jako konieczną pochodną również zasadę, że indywidualni rolnicy, jako warstwa społeczna otrzymują ceny leżące poniżej wyprodukowanych przez nich wartości. Wskutek tego dochody ich są niezwykle niskie. Dotyczy to głównie rolników w krajach, gdzie przeciętna wydajność pracy w rolnictwie jest szczególnie niska (np. we Włoszech), co prowadzi do poważnych wstrząsów ekonomicznych, jak też politycznych. Poszczególne kraje EWG próbowały dlatego wymiarać różnymi sposobami wspólną regulację cen. Włochy np. utrzymały specjalne rolne ceny na wiele produktów, Francja i Włochy nie wprowadziły w życie ustalonego w 1972 r. programu popierania gospodarstw indywidualnych, a poszczególne kraje uruchamiały wciąż nowe subwencje na swoich rynkach rolnych.

Formalnie istniały zatem między krajami EWG uzgodnione jednolite ceny rolne i wspólne regulaminy rynkowe, faktycznie jednak umowy te albo nie były w pełni stosowane, albo zarządzeniami w innych sektorach *de facto* uchylane, a przynajmniej ograniczane. Był dyrektor generalny rolnictwa w komisji EWG, P. Baudin, obliczył, że wbrew zarządzeniom ceny rolne w EWG różniły się od siebie około 30%⁴⁴.

Sytuacja skomplikowała się jeszcze przez przystąpienie do EWG W. Brytanii, Irlandii i Danii z dniem 1 stycznia 1973 r. Brytyjska polityka rolna przeszła po II wojnie światowej do metody podnoszenia cen płaco-

⁴¹ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 1 XII 1975.

⁴² *Entscheidung des Europäischen Parlaments. Bilanz der gemeinsamen Agrarpolitik*. „Mitteilungen zur gemeinsamen Agrarpolitik” nr 4/1976, s. 1.

⁴³ *Stellungnahme des Wirtschafts- und Sozialausschusses zur Bilanz der gemeinsamen Agrarpolitik*. „Mitteilungen zur gemeinsamen Agrarpolitik” nr 1/1976, s. 11.

⁴⁴ „Revue du marché commun” 1973, nr 170, s. 452.

nych producentowi rolnemu w celu zwiększenia tej produkcji. Farmerzy otrzymywali za część swojej produkcji ceny gwarantowane znacznie wyższe niż ceny na rynkach światowych. Taka polityka przeszkadzała, obok innych czynników, jak przede wszystkim utrzymywanie tradycyjnych stosunków w dziedzinie rolnictwa z krajami dawnego *Commonwealthu*, przez całe lata przystąpieniu W. Brytanii do EWG⁴⁵. W końcu nastąpiło to w 1973 r., lecz sprzeczności w zakresie polityki cen we wspólnym rynku wskutek tego jeszcze się zaostrzyły.

Decydującym przełomem stał się inflacyjny wzrost cen i kapitalistyczny kryzys walutowy z pierwszej połowy lat siedemdziesiątych. Bardzo różniące się między sobą stopy inflacyjne, brak równowagi bilansów płatniczych i rozbieżny między poszczególnymi krajami rozwój sytuacji walutowych z rewaluacjami i dewaluacjami doprowadziły do faktycznego załamania się systemu jednolitych cen rolnych. Usiłowano wprawdzie za pomocą skomplikowanego systemu opłat wyrównawczych utrzymać przy najmniej formalnie fikcję jednolitego poziomu cen i wspólnego rynku rolnego, faktycznie jednak wspólny rynek załamał się. Nastąpiła „renacjonalizacja” polityki rolnej, jak to sformułowano w parlamencie w Bonn, w czasie debaty o sprawach rolnych⁴⁶.

Rynek rolny EWG — którego jednolitość była i dotychczas mniej lub więcej ograniczona — rozpadł się *de facto* na większą ilość rynków częściowych, rozwijających się względnie niezależnie od siebie. Musieli to uznać także ministrowie rolnictwa krajów EWG w toku pertraktacji w lutym 1975 r. ustalając dla poszczególnych państw członkowskich różniące się między sobą stopy wzrostu cen i godząc się oficjalnie na narodowe subwencje i finansowanie cen.

W tych warunkach każdy kraj próbuje oczywiście znowu usilniej zabiegać o własne interesy nie bacząc na innych. Tak np. W. Brytania nie dostosowała cen rolnych do obniżki wartości funta szterlinga i tym samym obniżyła znacznie ceny swego importu produktów rolnych, a otrzymuje przy tym ze środków EWG dotację konsumpcyjną wynoszącą kilka miliardów DM rocznie⁴⁷.

W związku z kapitalistycznym kryzysem walutowym i jego następstwami koszty wspólnej polityki rolnej bardzo w ostatnich latach wzrosły. Przewiduje się, że w 1977 r. koszty granicznych opłat wyrównawczych wyniosą 7 - 8 mld DM, a łączne koszty polityki rolnej EWG — od 22 do

⁴⁵ G. Müller, *Die Verschärfung der Widersprüche auf dem gemeinsamen Agrarmarkt durch den Beitritt Grossbritanniens zur EWG*. „Wirtschaftswissenschaft” z. 10/1962, ss. 1485 - 1499.

⁴⁶ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 11 III 1971.

⁴⁷ Jw.

23 mld DM⁴⁸. Wydatki te muszą być pokryte udziałami poszczególnych krajów w budżecie EWG. Jest to szczególnie dotkliwe dla RFN, której udział we wpłatach do budżetu jest największy, a zwroty na jej rzecz stanowią tylko niewielką część wpłat. Kontynuowanie polityki rolnej EWG w dotychczasowej formie zwiększyłoby w najbliższych latach jej koszty do takich rozmiarów, że kraje Wspólnoty tylko z trudem mogłyby je ponieść. Dlatego zasadnicza zmiana polityki rolnej EWG stała się nieodzowną koniecznością.

4. ZABEZPIECZENIE EGZYSTENCJI CHŁOPSKICH GOSPODARSTW RODZINNYCH I PROCESY PROWADZĄCE DO RUINY PRACUJĄCYCH ROLNIKÓW

Od początku deklarowano oficjalnie, że jednym z głównych celów polityki rolnej EWG jest zabezpieczenie egzystencji chłopskich gospodarstw rodzinnych i dokładanie starań, by chłopska struktura rolna utrzymała się w zachodniej Europie.

Chłopskie gospodarstwo rodzinne podniesiono do rangi modelu polityki rolnej EWG. Np. komunikat końcowy konferencji ministrów rolnictwa EWG w Stresa w lipcu 1958 r. mówi, że

„wobec znaczenia struktury europejskiego rolnictwa, której charakterystyczną cechą jest gospodarstwo rodzinne, i wobec jednomyślnej woli utrzymania tej cechy powinno się przedsięwziąć wszelkie środki, aby podnieść zdolność produkcyjną i konkurencyjność gospodarstw rodzinnych”⁴⁹.

Takie samo zasadnicze stanowisko zajmowali konclerze RFN — Adenauer, Erhard i Kiesinger. Ówczesny minister rolnictwa w rządzie RFN, Höcherl, podkreślił w 1967 r. powszechność obowiązywania wzorca, jaki stanowi chłopskie gospodarstwo rodzinne dla wszystkich krajów EWG.

„Chłopskie gospodarstwo rodzinne jest modelem obecnej i przyszłej polityki rolnej. Obowiązuje to i w polityce rolnej EWG. Rządy państw członkowskich EWG ustaliły tę zasadę w Stresa w 1958 r. i niejednokrotnie też potwierdzały, że jest ona punktem wyjścia wspólnej polityki rolnej”⁵⁰.

Istnieją oczywiście różnice w definicjach chłopskiego gospodarstwa rodzinnego zależne od doktryny burżuazyjnej ekonomii oraz socjologii rolnej. Większość jednak przedstawicieli burżuazyjnych doktryn ekonomicznych zgadza się w zasadzie na następującą definicję: chłopskie gospodarstwo rodzinne opiera się zasadniczo na rodzinnych siłach roboczych,

⁴⁸ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 21 I 1977.

⁴⁹ „Landwirtschaftliches Wochenblatt Westfalen—Lippe” nr 31/1967, s. 9, Münster.

⁵⁰ „Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung” z 16 XI 1967, s. 1113.

daje zatrudnienie rodzinie chłopskiej składającej się z dwóch generacji, a co najmniej z dwóch w pełni zatrudnionych sił roboczych i zapewnia odpowiedni dochód pochodzący tylko z rolnictwa ⁵¹.

Wielka siła przyciągania, jaką wywiera nauka o chłopskim gospodarstwie rodzinnym na ideologię burżuazyjną i oficjalną politykę rolną, wynika stąd, że daje ona rolnikom EWG z jednej strony poważne perspektywy rozwojowe, a z drugiej — skierowana jest przeciw wielkoobszarowej produkcji rolnej w krajach socjalistycznych.

Na razie wydaje się, że faktyczne procesy w krajach kapitalistycznych potwierdzają słuszność poglądów burżuazyjnych ekonomistów rolnych gdyż np. w EWG prawie 62% gospodarstw rolnych prowadzonych jest przez rodzinne siły robocze ⁵², w RFN nawet 70%, w Holandii 76%, a w Belgii 79% wszystkich gospodarstw rolnych ⁵³. We Włoszech 86% (1974 r.) gospodarstw rolnych ma obszar mniejszy niż 10 ha ⁵⁴.

Z bliższej analizy wynika jednocześnie, że w krajach EWG w ostatnim dwudziestoleciu miliony gospodarstw chłopskich upadło.

Upadek oznacza w tym wypadku zmianę samodzielnego wytwórcy drobnotowarowego w pracownika najemnego, jego rozstanie się z własnymi środkami produkcji i związaną z tym z reguły koniecznością sprzedania kapitałście swojej siły roboczej, aby zarobić na utrzymanie. Na prawidłowość tego procesu zwrócił już uwagę Lenin dokonując analizy niemieckiego rolnictwa z końca ubiegłego wieku ⁵⁵.

Upadek gospodarczy czynnych zawodowo rolników jest długotrwałym procesem przebiegającym w rozmaitych fazach. Rosnąca chwiejność gospodarstwa chłopskiego (niskie dochody, długi czas pracy, niepewne perspektywy), odchodzenie rodzinnych sił roboczych z gospodarstwa, rosnące obciążenie pracą pozostałych sił roboczych, zadłużenie, wzrost dodatkowej pracy poza swoim gospodarstwem, przemiana zawodowo czynnych rolników w półproletariuszy (podejmowanie czynności jako pracownik najemny i jeszcze tylko częściowe prowadzenie gospodarstwa rolnego), całkowity upadek dawnego gospodarstwa chłopskiego. Ostatnią fazą pro-

⁵¹ *Dokumente der Landwirtschaftskonferenz von Stresa vom 12 VII 1958*. Brüssel 1960, Abt. II, Z. 27, s. 14 f; *Gutachten zur Frage der Europäischen Agrargemeinschaft*. Hrgs. vom Auswärtigen Amt der Regierung der BRD, 1953, s. 355; *Die Verbesserung der Agrarstruktur. Leitbilder, Leitsätze, Richtlinien. Innere Kolonisation*. West Berlin, Bonn, 1956, s. 122.

⁵² G. Blohm, *Nur für Familienbetriebe mit weniger als 40 Hektar*. „Landwirtschaftliches Wochenblatt für Westfalen—Lippe” z 21 XII 1972, s. 28.

⁵³ Jw.

⁵⁴ *Deutscher Bundestag, 8. Wahlperiode*. Drucksache 8/80; *Agrarbericht der Regierung der BRD, 1977*, s. 38.

⁵⁵ W. I. Lenin, *Werke*. Bd. 5, Berlin 1966, s. 101 i Bd. 13, Berlin 1963, s. 167 i n.

cesu upadku jest proletaryzacja i przemiana rolnika w robotnika najemnego.

Procesu postępującej proletaryzacji dowodzi zmniejszająca się ilość gospodarstw rolnych.

Liczba gospodarstw rolnych (powyżej 1 ha) we Francji, RFN i Włoszech w latach 1950 -1975 (w tysiącach)

Kraj	1950	1975	zmiana	wskaźnik 1975 (1950= = 100)
Francja	2117 ^a	1225	- 892	57,9
RFN	1647	905	- 742	54,9
Włochy	2756 ^b	2173 ^c	- 583	78,1

a) 1955 b) 1960 c) 1974

Źródło: zestawiono i obliczono według: *Agrarstatistisches Jahrbuch 1971 der EWG; Agrarbericht der Bundesregierung 1977.*

Znamienne jest przy tym, że proces proletaryzacji obejmuje z biegiem czasu coraz to większe gospodarstwa. Od 1972 r. np. cofa się w RFN liczba gospodarstw o powierzchni użytków rolnych 20 - 25 ha, tj. takich gospodarstw, jakie burżuazyjna propaganda uważała często w przeszłości za stabilne chłopskie gospodarstwa rodzinne. Należy się liczyć z tym, że tempo upadku i proletaryzacji także w tej klasie wielkości przyspieszy się w najbliższych latach i stopniowo proces ten obejmować będzie coraz większe gospodarstwa. Jeżeli zawodowo czynni rolnicy będą chcieli utrzymać swoje gospodarstwa, będą musieli liczyć się z niższymi od średniej krajowej dochodami, znacznie dłuższą niż w innych grupach zawodowych pracą i będą musieli zrezygnować z niektórych zdobyczy socjalnych.

Potwierdza się teza Lenina, że małe gospodarstwo rolne utrzymuje się „dzięki prowadzeniu wszelkiego rodzaju gospodarki rabunkowej: zdolnością do pracy i siłami żywotnymi rolnika, siłą i jakością zwierząt gospodarskich, siłami produkcyjnymi gleby”⁵⁶.

Na skutek ostrzejszej walki konkurencyjnej w EWG proces upadku gospodarstw chłopskich przyspieszył się. Stwierdzono to jednoznacznie w sprawozdaniu ze stanu rolnictwa rządu RFN za 1971 r.⁵⁷ Polityka rolna EWG stara się w każdym razie postępować w tej sprawie ostrożnie, „aby uniknąć zbyt wielkich przemian socjalnych”⁵⁸.

⁵⁶ W. I. Lenin, *Werke*. Bd. 5, Berlin 1966, s. 175.

⁵⁷ *Deutscher Bundestag. 6. Wahlperiode. Drucksache. VI/1800: Agrarbericht 1971 der Bundesregierung*, s. 15.

⁵⁸ *Entschliessung des Europäischen Parlaments. Bilanz der gemeinsamen Agrarpolitik*, jw., s. 4.

Faktyczny rozwój rolnictwa w EWG, a przede wszystkim proces upadku milionów gospodarstw chłopskich, popadał w coraz ostrzejszą sprzeczność z ideałem, jakim było chłopskie gospodarstwo rodzinne. Burżuazyjni ekonomiści rolni i socjologowie rolnictwa zmuszeni są dostosować swoją naukę do zmienionych warunków i muszą przy tym zrezygnować z pewnych istotnych elementów tych nauk. Wskutek tego zmniejsza się ideologiczna atrakcyjność tej teorii.

Obecnie zarysowują się następujące zmiany w nauce o chłopskich gospodarstwach rodzinnych:

- przesunięcie dolnej granicy zdolności do życia chłopskich gospodarstw rodzinnych w górę;
- nadanie kształtu „rozszerzonemu gospodarstwu rodzinnemu” i „gospodarstwu wielorodzinnemu” jako szczególnym formom gospodarstwa rodzinnego;
- możliwość włączenia gospodarstwa rodzinnego do rozmaitych postaci kooperacji.

Wspomniany wyżej cel polityki rolnej EWG, tj. utrzymanie i popieranie chłopskich gospodarstw rodzinnych, nie mógł zostać osiągnięty, gdyż sprzeczny był z obiektywnymi prawami kapitalizmu, a przede wszystkim z procesem koncentracji i upadku gospodarstw chłopskich.

Komunistyczne i robotnicze partie krajów EWG podkreślają w swoich koncepcjach polityki rolnej i w swoich programach, że przyrzeczenia, jakie dawano rolnikom w związku z utworzeniem EWG nie zostały dotrzymane. Reprezentują one pogląd, że ludzie pracy, między nimi także rolnicy, powinni uzyskać w organach EWG większe znaczenie, aby móc skutecznie bronić swoich interesów. Przede wszystkim jednak partie te walczą o ograniczenie siły monopoli i o antyimperialistyczną, demokratyczną politykę rolną, która umożliwiałaby egzystencję rolnikom w gospodarstwach indywidualnych i w chłopsko-demokratycznych zespołach produkcyjnych otwierając im równocześnie drogę do socjalizmu⁵⁹.

Z niemieckiego przetłumaczył *Tadeusz Krajczycki*

⁵⁹ *Demokratisches Bauernprogramm der Deutschen Kommunistischen Partei* Düsseldorf 1971.